

TUTKIMUSETIIKKA TIETEELLISEN TUTKIMUKSEN EROTTAMATTOMANA OSANA

Pääkirjoitus

Janus

Tutkimusetiikan toteuttaminen käytännössä herättää keskustelua. Ympäristökasvatuksen professori Pauliina Kallio ja akatemitutkija Kaisa Vehkalahti kirjoittavat 22.10.2021 Helsingin Sanomien Lukijan mielipideosiossa erityisesti lapsiin ja nuoriin kohdistuvan tutkimuksen eettisistä periaatteista. Kirjoittajat korostavat muun muassa osallistujien informoimista ikätason mukaisesti sekä sitä, ettei tutkimus saa aiheuttaa haittaa tutkittaville. Tutkimuseettinen arviointi ei pääty tutkimusluvan saamiseen, vaan on osa tutkimusprosessia, kuten kirjoittajat toteavat. Sosiaalityön tutkimuksen seuran ja valtakunnallisen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnetin tutkimusetiikkaa ja eettistä ennakkoarviointia sosiaalityön tutkimuksessa käsittelevä webinaarissa 4.11.2021 puolestaan kysyttiin, mitä on arkipäivän etiikka tutkimuksessa ja millaisia erityisiä piirteitä sosiaalityön tutkimusaiheisiin liittyy tutkimusetiikan näkökulmasta. Tutkimusetiikkaan liittyvien aiheiden käsittelyllä on tilausta, mikä oli tullut esille keskusteluissa Sosiaalityön tutkimuksen päivillä 2021 sekä Sosnetin tohtorikoulutuksen kehittämistä koskevasta kyselystä.

Tutkimuksen eettisiä ratkaisuja ja tutkimuseettistä arviointia Suomessa ohjaavat kansallisen ja EU-tason ohjeistukset ja säädökset. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK, 2012) ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä määrittelee keskeisiksi tunnusmerkkeiksi muun muassa rehellisyyden ja avoimuuden, yleisen huolellisuuden ja tarkkuuden tutkimuksessa, tutkimustulosten tallentamisessa, niiden esittämisessä sekä arvioinnissa. Ihmistieteissä TENK:n (2019) ohjeistus kiinnittää huomiota muun muassa tutkittavien kohteluun ja oikeuksiin sekä henkilötietojen käsittelyyn tutkimuksessa.

EU:n yleisen tietosuojasetuksen, GDPR (2016/679), mukainen henkilötietojen käsittely tutkimuksessa vaatii entistä enemmän tutkijoiden huomiota. Tutkimus on tietosuojasetuksen mukaan henkilötietojen käsittelyn erityistilanne. Tutkimukselta edellytetään mahdollisen eettisen ennakkoarvioinnin ja tutkimusluvan lisäksi selontekoa henkilötietojen käsittelystä erilaisilla dokumenteilla: tietosuojaselosteilla, tiedotteilla, suostumuksilla, vaikutusten arvioinneilla ja aineistonhallintasuunnitelmilla. On myös huomattava, että henkilötiedoiksi ei lueta ainoastaan tutkittavien nimeä tai henkilötunnusta, vaan monet muutkin tutkittavista esille tulevat asiat luokitellaan sellaisiksi. Esimerkiksi haastattelutallenteella tutkittavan ääni on suora tunniste ja harvinainen ammattinimike on vahva epäsuora tunniste.

Suomalaista sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan tutkimusta edustavan Januksen kuluun vuoden kolmen ensimmäisen numeron artikkeleissa käydään monipuolista

tutkimuseettistä keskustelua. Artikkelien tutkimuseettinen erittely ja tutkimuksen eettiset pohdinnat käsittelevät eettistä ennakoarviointia, tutkimusluvan hakemista, tutkittavien rekrytointia ja informointia, suostumuksia, tulosten raportointia, tunnistettavuuden välttämistä ja aineiston säilyttämistä. Artikkeleissa arvioidaan omaa tutkimusta myös kriittisesti ja omaa tutkijapositiona reflektoiden. Tutkimuseetiikka tulee ilmi sekä välillisesti että avoimesti eksplikoituna aineiston menetelmävalinnoissa ja epistemologisissa pohdintoissa – mitä ja millaista tietoa jokin tietty tutkimusmenetelmä voi tuottaa, ja millaista ainutkertaisuutta tutkimuksen tekemiseen liittyy? Tutkimuseettistä arviointia kuvataan artikkeleissa erittäin tärkeäksi, vaativaksi, oivaluksia synnyttäväksi ja moninäkökulmaista eettistä pohdintaa edellyttäväksi. Artikkeleissa on myös rohkeutta tuoda esiin ”arveluttavia” seikkoja suunnitteluvaiheesta, huolen aiheita suhteessa tutkimuksen toteuttamiseen sekä menetelmän tai aineiston rajoituksia ja mahdollisuuksia. Lisäksi pohditaan sensitiivisiä tutkimusaiheita sekä tutkijan herkkyyttä ja kykyä kohdata hyvinkin tunnepitoisia asioita, joita aineiston hankinnassa voi tulla vastaan. Se, että tutkimuksen raportoinnissa tutkimuseettiset pohdinnat tulevat avatuksi lukijoille huolellisesti, voi osaltaan lisätä ymmärrystä tutkimuseetikasta ja sen toteuttamisesta käytännössä.

Hyvän tieteellisen käytännön takaaminen tutkimuksen suunnittelun ja toteutuksen eri vaiheissa on erittäin tärkeää, mutta se vie myös aikaa. Tämä on haasteellista tutkimuksissa, joissa on suhteellisen lyhyt rahoitusaika. Esimerkiksi sosiaalityön valtion tutkimusrahoituksissa (VTR) rahoitus myönnetään kahdelle vuodelle, ja aineistojen hankintaan ja sitä edeltäviin tutkimuseettisiin prosesseihin kuluu siitä helposti puoli vuotta ja ylikin. Olisikin suotavaa, että tutkimuseettisten tekijöiden varmistamiseen vaadittava aika huomioitaisiin myös rahoituspäätöksissä.

Vuoden viimeinen Januksen numero sisältää tuttuun tapaan neljä artikkelia. Elna Turunen, Anna-Maria Isola ja Heikki Hiilamo käsittelevät haastattelututkimuksessaan, miten matkustajat kokevat KELA:n korvaamien taksimatkojen matkakorvausjärjestelmän lisäävän tai rajoittavan liikkumiseen liittyviä toimintavalmiuksia. Merja Tarvainen tutkii kirjallisuuskatsauksessaan, mistä rakentuu narratiivisen sosiaalityön ydin. Sonja Miettinen kuvaa empiirisessä tapaustutkimuksessa, miten syvästi kehitysvammaisiksi määritellyt ihmiset toteuttavat itsemääräämisoikeutta arjessaan. Taru Kekoni kumppaneineen tarkastelee artikkelissaan suurryhmäsimulaatioissa moniammatillisen työskentelyn oppimista sosiaalityön ja sosiaalipsykologian opiskelijoiden näkökulmasta. Lisäksi numero sisältää useita puheenvuoroja ja kirja-arvioita.

Riitta-Liisa Kinni
YTT, Itä-Suomen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen seuran puheenjohtaja
riitta-liisa.kinni@uef.fi

Piia Puurunen
YTT, Itä-Suomen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen seuran varapuheenjohtaja
piia.puurunen@uef.fi